

Giambattista Vico: Η Πολιτεία των Γραμμάτων

Άννα Κωστούλα

Δρ. Ιστορία των Επιστημών

Β/θμια εκπαίδευση

Όταν συστήματα σκέψης ή πολιτικής έχουν καταφέρει να γίνουν οι αποκλειστικοί αντιπρόσωποι της σκέψης σε έναν πολιτισμό, οι κριτικές βοηθούν τους συμμετέχοντες να δουν το σύστημα από μια απόσταση, να χτίσουν δηλαδή αυτόν το λόφο που αναφέρει ο Schopenhauer, που θα τους βοηθήσει να δουν από ψηλά και άρα καλύτερα την κατάσταση. Η θέα από ψηλά αποκαλύπτει δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος γιατί μας αποκαλύπτει πώς ένα σύστημα χειρίζεται τους διαφωνούντες και επίσης πώς οι διαφωνούντες σε μια σχέση μειονότητας με την ισχύουσα κατάσταση δομούν το λόγο τους. Συνήθως τα παραδείγματα για τέτοιες περιπτώσεις προέρχονται από το χώρο της πολιτικής. Ο σταλινισμός είναι ένα εύκολο παράδειγμα.

Στη περίπτωση μου, όμως, έχω επιλέξει να εξετάσω την κριτική που ασκήθηκε σε ένα σύστημα το οποίο τους τελευταίους αιώνες καθορίζει τόσο πολύ τον τρόπο που λειτουργούμε ως πολιτισμός ώστε το θεωρούμε κάτι φυσικό, δηλαδή δεδομένο, και τις περισσότερες φορές ξεχνούμε πως είναι ένα ιστορικό προϊόν. Ενωώ τον επιστημονικό τρόπο σκέψης. Δύο περιπτώσεις κριτικής έχω υπόψη μου: η μια έχει να κάνει με ένα άτομο, έναν φιλόσοφο, τον Βίκο, και η άλλη με ένα κίνημα. Το κίνημα που είχε ως κέντρο τη Natur Philosophie και εμφανίστηκε τέλη 18ου-αρχές 19ου αιώνα κυρίως στον γερμανόφωνο χώρο. Ο τρόπος που χειρίστηκε το σύστημα την κριτική στην περίπτωση του ρομαντικού κινήματος είναι ότι μετά από τη γνωστή σε αυτές τις περιπτώσεις γελοιοποίηση, κάποια κομμάτια της δουλειάς του κινήματος εντάχθηκαν στο κεντρικό ρεύμα σκέψης χωρίς να αναφερθεί η φιλοσοφική τάση που είχε εμπνεύσει την άποψη. Αυτό έγινε κυρίως στη βιολογία.

Ο Βίκο βέβαια δεν αναφέρεται πουθενά στο μεγάλο έπος που έχει δημιουργήσει η επιστήμη, γιατί δεν είχε ασχοληθεί με κάποια έρευνα που να είχε άμεση σχέση με κάποια από τα πειράματα τα οποία ήταν τότε της μόδας. Το

πιο σημαντικό είναι ότι η φιλοσοφία του δεν ταίριαζε όπως ταίριαζε του Βάκωνα, που επίσης δεν είχε κάνει καμιά ανακάλυψη και οι προτάσεις του για έρευνα κάποιων φαινομένων αποδείχθηκαν λάθος και από τους συγχρόνους του.

Ο Βίκο είναι γνωστός όμως στους ερευνητές της ιστορίας, της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας. Οι μελετητές αυτών των κλάδων βρίσκουν πως ήταν ο ιδρυτής τους. Και για να δώσουμε ένα στίγμα σχετικά με το ποιος ενδιαφέρθηκε για τον Βίκο, θα πρέπει ίσως να αναφέρω πως ο Μαρξ είναι ένας από αυτούς. Ο Μαρξ έβλεπε στον Βίκο τον ιστορικό που πίστευε στη νομοτελειακή εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας. Ο ίδιος ο Βίκο έβλεπε τη φιλοσοφία του ως βάση για έναν τρόπο έρευνας που θα αγκάλιαζε όλους τους κλάδους της γνώσης. Με την παρούσα δουλειά μου θέλω να ανασύρω από την κριτική που ασκεί ο Βίκο στη Νέα Φιλοσοφία (όπως ονόμαζαν τότε αυτό που σήμερα αποκαλούμε επιστημονική μέθοδο) τη μέθοδό του, που αφορά στη γνώση. Ο τρόπος με τον οποίο έβλεπε ο Βίκο τη Νέα Φιλοσοφία μας βοηθά να φτιάξουμε αυτόν το λόφο που μας χρειάζεται για να δούμε τον πολιτισμικό χώρο που μας περιβάλλει και να εντοπίσουμε τις ελλείψεις.

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Ο Βίκο γεννήθηκε το 1668 στη Νάπολη της Ιταλίας, όπου και μεγάλωσε. Το 1687 εμφανίζεται το *Principia* του Νεύτωνα. Στο έργο του Νεύτωνα βρίσκεται δικαίωση μια μεγάλη φιλοσοφική συζήτηση, στην οποία ξεχωρίζουν ονόματα όπως οι Bacon, Boyle, Descartes κλπ. Όταν ο Βίκο αρχίζει να συμμετέχει στην πνευματική ζωή της Νάπολης, ο κόσμος γύρω του προσπαθεί να επεξεργασθεί τις αλλαγές που επέφερε η επιβολή της Νέας Φιλοσοφίας. Αυτοί που υποστήριζαν τη Νέα Μέθοδο ή Φιλοσοφία ήταν κυρίως οι άνθρωποι των ακαδημιών –η Νάπολη, για παράδειγμα, είχε πολλές αυτή την εποχή– ή διάφοροι ελεύθεροι διανοούμενοι. Κάνοντας χρήση του Καρτέσιου, του Βάκωνα και άλλων καταφέρονται ενάντια όχι μόνο στον Αριστοτέλη, αλλά και στους τρόπους μάθησης που συνδέονταν με τη φιλοσοφία του. Δεν υπάρχει πραγματική αντιπολίτευση αλλά ένα κενό κουλτούρας, το οποίο προσπαθούν οι οπαδοί της Νέας Φιλοσοφίας να καλύψουν με κάθε τρόπο. Στο πρώτο μισό του 18ου αιώνα η νευτώνεια θεωρία κατακτά τα πανεπιστήμια. Στην Αγγλία κληρικοί, όπως ο Clarke, αναλαμβάνουν να την υποστηρίξουν. Ένα δίκτυο νευτώ-

νειας κουλτούρας έχει κατακτήσει το χώρο των πανεπιστημίων και των ακαδημιών.

Ο Βίκο συμμετέχει στη συζήτηση θέτοντας τους δικούς του όρους.

ΔΥΟ ΛΟΓΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ

Γεννήθηκε ως γιος βιβλιοπώλη. Από παιδί είχε εύθραυστη υγεία και έμαθε τα πρώτα γράμματα στο σπίτι. Είναι σχεδόν αυτοδίδακτος, με την έννοια ότι το μεγαλύτερο μέρος της μόρφωσής του το παίρνει έξω από τους συνήθεις θεσμούς. Για εννιά χρόνια μένει απομονωμένος στο αγρόκτημα της οικογένει-
ας Rocca, όπου εργάζεται ως δάσκαλος της νεαρού γόνου της οικογένειας.¹ Επιστρέφει στη Νάπολη το 1695 και βρίσκει τους ανθρώπους των γραμμάτων να συζητάνε για τον Καρτέσιο.

Στο χαρακτήρα του και στις σπουδές του διαφέρει από τον μεγάλο Άγγλο φυσικό Νεύτωνα. Ο Βίκο ασχολείται κυρίως με την αρχαία και νεότερη γραμματεία και φιλοσοφία ενώ ο Νεύτωνα κυρίως με τα μαθηματικά και την αλχημεία. Επίσης ο Νεύτωνα ξέρει να προωθεί το έργο του επηρεάζοντας την επιλογή καθηγητών όχι μόνο στα πανεπιστήμια της Αγγλίας αλλά και της Δανίας, και την άνοδο αξιωματούχων στην ιεραρχία της αγγλικανικής εκκλησίας που υποστήριζαν τη θεωρία του. Σε μικρό χρονικό διάστημα έχει καταφέρει να οργανώσει ένα δίκτυο διακίνησης του έργου του.²

Ο Βίκο, από την άλλη, δεν καταλαβαίνει καθόλου από τέτοιους μηχανισμούς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μένει στην περιφέρεια των θεσμών, επιμένοντας να λειτουργεί με βάση τις αρχές και όχι τις διαπλεκόμενες σχέσεις.

Τις περισσότερες πληροφορίες για τη ζωή του έχουμε από τον ίδιο σε ένα είδος πνευματικής αυτοβιογραφίας, όπου καταγράφεται η πνευματική του εξέλιξη. Αφορμή για τη συγγραφή αυτού του έργου στάθηκε η πρόταση μιας ομάδας Βενετσιάνων που έβγαζαν ένα περιοδικό με τίτλο *Raccolta d' Opusculi Scientifici e filologici*. Το περιοδικό δημοσίευε άρθρα που ανταποκρίνονταν σε όλα τα γούστα: περίεργα φυσικά φαινόμενα, φυσική, μαθηματικά, ηθική. Εκδότης του ένας νεαρός καλόγερος ονόματι Don Angelo Calogera και χορηγός η δούκισσα της Πάρμας. Στο περιοδικό συμμετέχει με άρθρα του ένας γιατρός από την Πάδουα, μέλος της Royal Society, της μεγαλύτερης και πιο γνωστής εταιρείας για τις επιστήμες στην Ευρώπη. Άρα το περιοδικό καθρεφτίζει την

ατμόσφαιρα της εποχής: θεολόγοι, γιατροί και αριστοκράτες που προσπαθούν να επεξεργαστούν τα κύρια φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής. Ανάμεσα σε ό' αυτά υπάρχει και μια πρόταση προς τους ανθρώπους των γραμμάτων της χώρας να γράψουν την αυτοβιογραφία τους έτσι ώστε να συνεισφέρουν στη συζήτηση που αφορούσε στο θέμα της οργάνωσης του τρόπου μάθησης.

Η *Αυτοβιογραφία* του ή αλλιώς *Η Ζωή του Giambattista Vico Γραμμένη Από τον Ίδιο*, καθώς και το έργο του *De nostri temporis studiorum ratione* (1709), στα αγγλικά *On the Study Methods of Our Time*, στο οποίο θα αναφέρομαι εδώ ως «Οι Μέθοδοι», έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και θεωρούνται τα πιο σημαντικά. Σε αυτά τα δύο έργα στηρίζεται και η παρουσίασή μου, δυστυχώς στην αγγλική τους εκδοχή. Ο ίδιος έγραφε λατινικά και ιταλικά, ανάλογα σε ποιους απευθύνονταν.

Στην αυτοβιογραφία του ο Βίκο μετατρέπει τη ζωή του σε ένα ιστορικό φαινόμενο. Συνεπώς μαζί με την χρονική εξέλιξη του πνεύματος περιγράφει και την εξέλιξη τη φιλοσοφίας του.

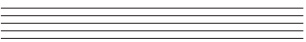
Στην αρχή της Αυτοβιογραφίας του γράφει:

«Δεν θα επινοήσουμε εδώ όπως τόσο έντεχνα επινόησε ο Καρτέσιος όσον αφορά τη μέθοδο των μελετών του απλά και μόνο για να εξυψώσει την δική του φιλοσοφία και τα μαθηματικά και να υποβιβάσει όλες τις άλλες σπουδές συμπεριλαμβανομένων και όλων των μελετών που αφορούν στα θεία και ανθρώπινα. Αλλά, με την εντιμότητα που χαρακτηρίζει έναν ιστορικό, θα αφηγηθούμε απλά και βήμα προς βήμα την όλη εξέλιξη των σπουδών του Βίκο, έτσι ώστε να αναδειχθούν οι σωστές και φυσικές αιτίες της ιδιαίτερης ανάπτυξής του ως ανθρώπου των γραμμάτων» (σ. 113)

Εμφανέστατα στο κομμάτι αυτό ο Βίκο δεν είναι μόνο ένας ιστορικός που ξεπερνά την εποχή του και συμπεριφέρεται ως ένας επιστήμονας που παραθέτει τα εργαλεία με τα οποία θα αντιμετωπίσει το φαινόμενο της πνευματικής του εξέλιξη. Συγχρόνως στο απόσπασμα αυτό διαφαίνεται και ο κρυφός συνομιλητής του: η καρτεσιανή μέθοδος και όλοι οι οπαδοί της Νέας Φιλοσοφίας.

Στην επόμενη σελίδα ο Βίκο, περιγράφοντας την πνευματική ζωή της πόλης του, γράφει για τις ακαδημίες:

«Οι διακεκριμένες ακαδημίες προσφέρουν ένα από τα καλύτερα φρούτα στις πόλεις τους: σε αυτές οι νέοι άνθρωποι, οι οποίοι, λόγω του νεαρού της ηλικίας και της καταγωγής τους και της μικρής εμπειρίας, είναι ευκολόπιστοι και γεμάτοι υψηλόφρονες ελπίδες, παρακινούνται στη μελέτη για χάρη της δόξας. Μετά,

όταν φθάσουν στην ηλικία της διακριτικότητας που συνοδεύεται με την έγνοια για χρησιμότητα, καταλαβαίνουν πως μπορούν να αποκτήσουν τη δόξα τίμια, μέσω της πραγματικής τους αξίας και των αληθινών προσόντων» (σ. 114)

Ο Βίκο ενδιαφέρεται να αναδείξει, με αφορμή τη ζωή του, τις αντιθέσεις που αφορούν τη μέθοδο και τη λειτουργία των θεσμών. Κατά την άποψή του, οι θεσμοί πρέπει να διδάσκουν και ήθος και μέθοδο.

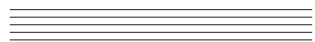
Τον σημερινό αναγνώστη ξαφνιάζει η αντιπαράθεση της ιστορικής μεθόδου με την επιστημονική μέθοδο, γιατί έχουμε συνηθίσει στο αντίστροφο. Όμως η εμπειρία χρησιμοποιείται εδώ με τρόπο που θυμίζει Βάκωνα.

Ως ιστορικός που εργάζεται με μέθοδο, που σημαίνει ότι προσπαθεί να ανακαλύψει τους νόμους οι οποίοι διέπουν τα γεγονότα, ανακαλύπτει πως κάποια φαινόμενα που αναδεικνύει η εξέταση της βιογραφίας, όπως η ενασχόληση με τη μεταφυσική, απορρέουν από την ιδιαίτερη κλίση του ατόμου και άλλα είναι αποτέλεσμα του τρόπου εκπαίδευσης: η συνθετική του ικανότητα π.χ. καλλιεργείται.

Η ασχολία του με την ποίηση γίνεται ως άσκηση. «Αυτό το κάνει ως άσκηση του νου σε αυθόρμητες αντιδράσεις», λέει ο ίδιος μιλώντας πάντα σε τρίτο πρόσωπο για τον εαυτό του. Τη θεωρεί αντίδοτο στην αυστηρότητα της σκέψης που απαιτεί η ενασχόληση με τη Νέα Φιλοσοφία, η οποία όταν αρχίσει πολύ νωρίς δρα καταστροφικά.

Η έμφαση προέρχεται από την αντιπαράθεση με τους οπαδούς της Νέας Φιλοσοφίας, οι οποίοι έβρισκαν περιττή την ενασχόληση με την ποίηση. Οι νέοι έπρεπε να ξεφορτωθούν την παλιά γνώση και να μη χάνουν τον καιρό τους με ποίηση αλλά να αφιερωθούν στην άσκηση της επιστήμης. Να γίνουν οι μέτοχοι του νέου εγχειρήματος. Με κάθε ευκαιρία ο Βίκο τονίζει πόσο σημαντική είναι η καλλιέργεια όλων των δυνατοτήτων του ατόμου. Ο νους, ένα θείο δώρο, για να γίνει δημιουργικός πρέπει να αναπτυχθούν οι ικανότητές του, όπως η φαντασία, η ικανότητα της ενόρασης, της χρήσης του λόγου κλπ.

Για την εξέλιξη ενός ατόμου σε μια επιστήμη είναι απαραίτητη και η φιλοσοφία που διακατέχει τον όλο κλάδο. Για παράδειγμα, χρησιμοποιεί τη περιπέτειά του με τη νομική. Οι γνώσεις του είναι τέτοιες που τον καθιστούν ικανό στην ηλικία των 16 χρόνων να αναλάβει να υπερασπισθεί τον πατέρα του και κερδίζει όχι μόνο τη δίκη, αλλά και το θαυμασμό του αντίπαλου δικηγόρου. Όμως διαπιστώνει αργότερα πως παρ' όλη την ποσότητα της γνώσης που κατέχει, η γνώση αυτή είναι κατακερματισμένη. Πολλά κομμάτια της γνώσης

του φαίνονταν άσχετα, ώσπου ανακάλυψε τη φιλοσοφία που διέπει όλους τους κλάδους του δικαίου. Αυτό τον κάνει να στρέψει την προσοχή στην διατύπωση ενός νόμου που τον ονομάζει Παγκόσμιο Νόμο. Ένας νόμος που θα συνδέει όλες τις επιστήμες είναι η απάντηση του Βίκο στην άποψη των άλλων και ιδιαίτερα του Βάκωνα για το διαχωρισμό της γνώσης σε τομείς. Στο σύστημα που προτείνει ο Βάκωνας, τη γενική φιλοσοφία, απαραίτητη για τη σύνθεση, την κατέχουν λίγοι και είναι αυτοί του Οίκου του Σολομώντα που χειρίζονται το μηχανισμό. Η Νέα Ατλαντίδα, η φανταστική πολιτεία του Βάκωνα, είναι οργανωμένη με βάση αυτή την άποψη.

Σημαντικό γεγονός στην πνευματική ζωή του Βίκο αποτέλεσε η εννιάχρονη παραμονή του με την οικογένεια Rocca, στην οποία είχε προσληφθεί ως δάσκαλος μακριά από τη Νάπολη. Η πλούσια βιβλιοθήκη που διέθετε η οικογένεια και η απόσταση από την επιρροή της πνευματικής ζωής της Νάπολης, όπου οι φιλοσοφικές συζητήσεις αλλάζουν κατεύθυνση σε μικρά χρονικά διαστήματα, τον βοήθησαν να αφοσιωθεί στη μελέτη της θεολογίας. Ο Βίκο ασχολείται με τους κλασικούς της θεολογίας, Αυγουστίνo, Ρικάρδο κ.ά., και τις απόψεις τους για το δόγμα της θείας χάρης. Στόχος του είναι να ενσωματώσει το Δόγμα στη θεωρία του για την εξέλιξη της ανθρώπινης κοινωνίας και κατ' επέκταση στην έννοια του Παγκόσμιου Νόμου. Με αφετηρία τη φιλοσοφία του δικαίου προσπαθεί να αποδείξει πως υπάρχουν κοινοί νόμοι που διέπουν την εξέλιξη των νομικών συστημάτων όλων των λαών. Ένας παγκόσμιος νόμος αγκαλιάζει όλη την εξέλιξη του ανθρώπου.

Την ιδέα αυτού του νόμου εμπνεύστηκε από τις τρεις κατηγορίες νόμων που όριζαν οι ύστεροι Ρωμαίοι φιλόσοφοι του δικαίου: το αστικό δίκαιο, το φυσικό δίκαιο και το δίκαιο των εθνών. Με βάση αυτές τις κατηγορίες συνθέτει τον Φυσικό Νόμο. Φυσικός γιατί βγαίνει από τη φυσική ανάπτυξη της κοινωνίας. Ήταν αστικός γιατί καθρέφτιζε την ανάπτυξη του νομικού συστήματος κάθε κοινωνίας. Και ήταν των εθνών γιατί ήταν αποτέλεσμα των μύθων και της απόκρυφης σοφίας ενός λαού καθώς και της κοινής σοφίας των ανθρώπων. Ήταν παγκόσμιος γιατί τα στάδια ανάπτυξης των λαών ήταν περίπου τα ίδια.³

Την ίδια περίοδο, παράλληλα με τα θεολογικά, μελετά τους αρχαίους ποιητές, αλλά σε αυτό το στάδιο είναι σε θέση να συγκρίνει τους αρχαίους με τους νεότερους. Δηλαδή συγκρίνει τον Βιργίλιο με τον Δάντη ή τον Πετράρχη. Τη διαδικασία αυτή θεωρεί ο Βίκο ως πολύ καλό τρόπο μάθησης.

«Αυτή η πρακτική σκέφτηκε πως θα τον βοηθούσε να κάνει καλή χρήση των ποιητών γιατί θα μπορούσε να τους ανακαλέσει στη σκέψη του σε σχέση με το περιεχόμενό τους: πράγμα που είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος σκέψης και έκφρασης» (σ. 120)

γράφει ο Βίκο απευθυνόμενος βέβαια στους οπαδούς της Νέας Φιλοσοφίας, οι οποίοι κατηγορούσαν συνεχώς τους κλασικούς τρόπους μάθησης για έλλειψη αποτελεσματικότητας στην καλλιέργεια του νου.

Όμως για τη διαδικασία της σύνθεσης δεν αρκεί μόνο η άσκηση με τις συγκριτικές μελέτες. Απαιτείται και ένα σχέδιο το οποίο προσφέρει η μεταφυσική. Η μεταφυσική έχει το ρόλο που έχει ο αρχιτέκτονας στο χτίσιμο της πόλης. Οι ειδικότητες, δηλαδή οι «άλλοι» παίζουν το ρόλο που έχουν οι τεχνίτες. Το γενικό πλάνο όμως το έχει ο αρχιτέκτονας. Η μεταφορά δεν είναι τυχαία. Αυτό που έχει πάντα κατά νου ο Βίκο είναι η Πόλη. Μια παγκόσμια πόλη. Δηλαδή η ανθρώπινη κοινότητα στο σύνολό της.

Κατά την άποψη του Βίκο ο πολίτης της Πολιτείας των Γραμμάτων πρέπει να είναι και τα δύο: Αρχιτέκτονας αλλά και τεχνίτης. Βέβαια ως παράδειγμα έχει ο Βίκο τη νομική επιστήμη, όμως θεωρεί πως σε όλες θα πρέπει να ισχύει αυτό. Σε σύγκριση ο Βάκωνας παρουσιάζει στην Νέα Ατλαντίδα ένα σύστημα ισότιμης συμμετοχής όλων, αλλά ως τεχνιτών.

Με το να είναι ο κάθε επιστήμονας συγχρόνως αρχιτέκτονας και τεχνίτης γίνεται ένας υπεύθυνος πολίτης της Πολιτείας των Γραμμάτων κι όχι ένας απλός εργάτης. Γιατί οι επιστήμες, ως ανθρώπινες κατασκευές, δημιουργούνται μέσα σε κοινωνικούς χώρους και δημιουργούν τους χώρους αυτούς. Γι' αυτόν το λόγο ο Βίκο τονίζει τη σημασία του σκοπού στη μέθοδο. Στο έργο του *Οι Μέθοδοι της Εποχής Μας* αποδίδει στη μέθοδο τρία μέρη: τα εργαλεία ή μηχανισμούς, τα συμπληρωματικά βοηθήματα και το σκοπό. Εργαλεία θεωρεί άλλες επιστήμες ή τέχνες. Για παράδειγμα, για τη μελέτη της γεωμετρίας εργαλείο είναι η ανάλυση, για την ανατομία το μικροσκόπιο κλπ. Ως συμπληρωματικά βοηθήματα μπορούν να λειτουργήσουν άλλες επιστήμες ή οι καλές τέχνες, γιατί βοηθούν στην καλλιέργεια της φαντασίας. Στα συμπληρωματικά βοηθήματα ο Βίκο κατατάσσει και τους θεσμούς μάθησης, π.χ. τα πανεπιστήμια ή το μηχανισμό εκτύπωσης βιβλίων. Σχετικά με το σκοπό, λέει ο Βίκο, θα πρέπει να διατρέχει όλη τη μέθοδο, όπως το αίμα διατρέχει όλα τα μέρη του σώματος («Οι Μέθοδοι», σ. 6).

Ο σκοπός χρειάζεται μια μεταφυσική θεωρία. Γι' αυτό ο Βίκο στην *Αυτοβιογραφία* του περιγράφει σε έκταση την πορεία του στο χώρο της μεταφυσικής. Και μια και αντιμετωπίζει τον εαυτό του ως ιστορικό γεγονός, η περιγραφή της πορείας του στο χώρο της φιλοσοφίας γίνεται πορεία του συνόλου του πολιτισμού. Περιγράφοντας τον εαυτό του περιγράφει τα στάδια που πέρασε ο πολιτισμός στον οποίο ανήκει. Οπότε ξεκινά από τον Αριστοτέλη, η μεταφυσική του οποίου οδηγεί σε μια φυσική αρχή, που είναι η ύλη, από την οποία παράγονται οι διαφορετικοί τύποι αιτιών. Ενώ ο Πλάτων, κατά την άποψη του, οδηγεί σε μια αιώνια ιδέα, η οποία παράγει και δημιουργεί την ύλη από μόνη της. Η ιδέα λειτουργεί σαν το αυγό ή το σπόρο που εμπεριέχει το αντικείμενο ή φαινόμενο εν δυνάμει.

Η διατύπωση αυτή της πλατωνικής θεωρίας μετατρέπει τη φιλοσοφία του Πλάτωνα σε εργαλείο, σε μέσο με το οποίο μπορεί ο Βίκο να διαμορφώσει τη θεωρία του για την Παγκόσμια Πόλη. Ο σπόρος, δηλαδή ο άνθρωπος, το άτομο και κατ' επέκταση η κοινότητα που διαμορφώνει, εμπεριέχει τη θεία χάρη. Εμπεριέχει την ιδιότητα του θείου ή την ικανότητα να γίνει θεός. Αυτό το καταφέρνει με το να εργάζεται για το δημιούργημά του, που είναι η παγκόσμια πόλη, η κοινωνία. Το σύστημα γνώσης πρέπει να έχει ως στόχο την αποκάλυψη του θείου στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος για τον Βίκο είναι δημιουργός και ως τέτοιος έχει την υποχρέωση να αποκαλύψει το θείο μέσα του και να βοηθήσει στην πραγμάτωση του θείου στην κοινωνική ζωή, η οποία ως έργο του ανθρώπου αντανακλά αυτή τη διαδικασία. Η άποψη αυτή εμπεριέχει μια νέα έννοια για το άτομο. Το άτομο είναι μια οντότητα που αναπαράγει μέσα του τις κοινωνικές διαδικασίες.

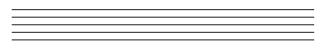
Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης βοηθούν τον Βίκο να αναδείξει ένα βασικό πρόβλημα της Νέας Φιλοσοφίας. Παραφράζοντας τις γνωστές στο κοινό του θεωρίες των δύο φιλοσόφων και κάνοντας χρήση του δόγματος της θείας χάρης, μπορεί να οδηγήσει αυτούς αλλά και τον εαυτό του σε μια φιλοσοφία που εμπεριέχει μια άλλη έννοια του ατόμου και της ιστορίας. Το άτομο στην εξέλιξη του διατρέχει τα στάδια εξέλιξης του πολιτισμού του. Δημιουργεί αλλά και δημιουργείται από την ιστορία. Και επειδή όταν γράφει έχει απέναντί του τον Καρτέσιο και τους οπαδούς του, για να αναδείξει τις ελλείψεις στο καρτεσιανό σύστημα και να τις κάνει κατανοητές και αποδεκτές από το κοινό του παραλληλίζει τη φιλοσοφία του Καρτέσιου με αυτή του Επίκουρου, που επίσης ήταν γνωστός τότε. Τόσο ο ένας όσο και ο άλλος επικεντρώνουν τη

φιλοσοφία τους στην ύλη μόνο και επιμένουν στους μηχανισμούς ενώ δεν ενδιαφέρονται για τη μεταφυσική. Όμως αυτό δεν αφορά μόνο τον Καρτέσιο. Οι νευτώνειοι ή οι οπαδοί της Νέας Φιλοσοφίας κατέβαλλαν προσπάθεια να κρατήσουν τις θεωρίες τους μακριά από μεταφυσικές απόψεις. Έγινε μεγάλη συζήτηση για το νόμο της βαρύτητας ή την ιδιότητα της ύλης να έλκει την ύλη, αν ξαναβάζει τη μεταφυσική στην Νέα Φιλοσοφία από την πίσω πόρτα. Σε αυτό το κλίμα ο Βίκο αναλαμβάνει να υποστηρίξει τη διδασκαλία της μεταφυσικής ως απλό εργαλείο στην κατάκτηση της γνώσης, αλλά και να αποδείξει πως είναι απαραίτητη για ένα σύστημα γνώσης που θέλει να συμβάλει στη δημιουργία της αιώνιας πόλης. Αντίθετα με τον Βάκωνα, η πρόοδος δεν αφορά την ποσότητα της γνώσης αλλά άμεσα το άτομο, γιατί του παρέχει τη δυνατότητα να αναπτύξει τη θεία χάρη, τον θεό μέσα του, με το να τον μετατρέπει σε δημιουργό. Γι' αυτό στην *Αυτοβιογραφία* του επικεντρώνεται στη δημιουργία των κατάλληλων εργαλείων τα οποία θα μετατρέψουν το άτομο σε αρχιτέκτονα και μάστορα συγχρόνως, δηλαδή σε δημιουργό υπεύθυνο για όλη τη διαδικασία της δημιουργίας του και συνεπώς Θεό. Γιατί «χωρίς αμφιβολία όλα όσα μπορεί να γνωρίζει ο άνθρωπος (ή του δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσει), όπως και ο ίδιος ο άνθρωπος, είναι περιορισμένα και ατελή», γράφει ο Βίκο στο έργο του «Οι Μέθοδοι», ενώ στη συνέχεια προσθέτει: «ατέλειες υπάρχουν τόσο στη γνώση των αρχαίων όσο και των νέων» (σ. 4).

Οπότε οι επιλογές που κάνει ο Βίκο για την καλλιέργεια των ικανοτήτων που πρέπει να καλλιεργούνται στο άτομο είναι αυτές που θα διαμορφώσουν καλούς πολίτες. Παράδειγμα η άσκηση στη ρητορική και όχι στη γεωμετρία, λέει ο Βίκο, είναι αυτή που του έμαθε καλή χρήση του λόγου, γιατί του έμαθε να προσέχει τη λεπτομέρεια έχοντας συνεχώς στο νου του το όλον («Οι Μέθοδοι», σ. 12). Άρα, φαίνεται να λέει ο Βίκο, ο τρόπος που διαφήμιζαν τη μέθοδό τους οι «άλλοι» –δηλαδή ως μέσο για την καλλιέργεια της παρατηρητικότητας– δεν είναι κάτι τόσο καινούργιο. Όσον αφορά την ικανότητα σύνδεσης φαινομένων διαφορετικών κατηγοριών που υποτίθεται ότι προωθεί η βακωνεία μέθοδος, αντιτίνει ο Βίκο την εμπειρία του με τις μεταφυσικές θεωρίες που τού δίδαξαν πώς να παρατηρεί και να συνδέει φαινόμενα άσχετα μεταξύ τους. Βασικά ο Βίκο προσπαθεί να χειριστεί τη σχεδόν υστερική αντίθεση που έχουν οι οπαδοί της Νέας Φιλοσοφίας με τους αρχαίους. Αποδεικνύει ότι είναι απαραίτητοι γιατί είναι μέρος της ιστορικής εξέλιξης του ατόμου. Άρα δεν μπορούν να απορρίπτονται τα στάδια αυτά. Για παράδειγμα,

δεν απορρίπτεται η ποίηση που προϋπάρχει της επιστήμης. Ο άνθρωπος που έχει υπόψη του ο Βίκο χρειάζεται άσκηση της φαντασίας, της διαίσθησης, της μνήμης, της ικανότητας της σύνθεσης και της αίσθησης του συνόλου. Κατά τον Βίκο ο νέος άνθρωπος που έχει ασκηθεί στην επιστημονική μέθοδο δεν είναι εξοπλισμένος για την πολιτική ζωή, για τη ζωή της παγκόσμιας πόλης. Γιατί προτεραιότητα για τον Βίκο δεν έχει η συνεχής συσσώρευση γνώσης (όπως θέλει ο Βάκωνας), αλλά η διοχέτευση της ανθρώπινης ενέργειας στη δημιουργία ενός χώρου που θα βοηθήσει το άτομο να αναδειχθεί με τη θεία χάρη που έχει μέσα του.

Σε αυτό το στάδιο της προσωπικής ιστορίας του Βίκο αρχίζει και διαφαίνεται μια συνολική εικόνα της φιλοσοφίας του για τη γνώση.

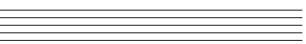
Θέλει τη γνώση ως έναν μηχανισμό που αναπτύσσει τον άνθρωπο ως σύνολο και ως μονάδα ηθικά και πνευματικά. Συνεπώς το άτομο πρέπει να έχει συνείδηση του όλου. Και το όλον είναι η ανθρώπινη κοινότητα. Οπότε ανάπτυξη σημαίνει η εξέλιξη της ατομικής συνείδησης που συνεπάγεται την ανάπτυξη του συνόλου.

Όμως, ακόμα και σε αυτό το στάδιο της θεωρίας του συνεχίζει ο Βίκο να στηρίζεται στον Πλάτωνα για να χτίσει την έννοια της Πόλης:

«Ο Πλάτωνας και μόνο από τη μορφή του μυαλού μας, χωρίς καμιά υπόθεση, αναδεικνύει την αιώνια ιδέα ως αρχή όλων των πραγμάτων στηριζόμενος στη γνώση και στη συνείδηση που έχουμε για τον εαυτό μας. Γιατί στο μυαλό μας υπάρχουν ορισμένες αιώνιες αλήθειες τις οποίες δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ή να αρνηθούμε και δεν είναι δικές μας. Αυτές είναι αρχές ανεξάρτητες από το σώμα, τις οποίες το σώμα στη συνείδησή του, όταν θελήσει μπορεί να δημιουργήσει με τον καιρό όλα τα πράγματα και να τα ενδυναμώνει» (Αυτοβιογραφία, σ.127)

Ο τόνος στο «καμιά υπόθεση» απευθύνεται στους νευτώνειους αλλά και σε όλους τους οπαδούς της Νέας Φιλοσοφίας. Είναι γνωστή η φράση του Νεύτωνα “Hypothesis non fitgo” («δεν κάνω υποθέσεις»). Γι’ αυτό η μορφή του νου παρουσιάζεται ως φυσικό φαινόμενο, ως μια ιδιότητα του νου και άρα ως αλήθεια. Η συνείδηση είναι αυτή που πρέπει να καλλιεργηθεί για να μπορέσουν να αναδειχθούν αυτές οι ιδιότητες του νου στα δημιουργήματα του ανθρώπου.

Είναι εντυπωσιακή η άνεση με την οποία ο Βίκο χειρίζεται θέματα τα οποία θεωρούνταν οι ιερές αγελάδες για τους σύγχρονούς του. Για παράδειγμα, η πειραματική φυσική, που τη βρίσκει καλή ίσως για την ιατρική, δεν συνεισφέρει τίποτα στη φιλοσοφία που αφορά τον πολίτη, παρά βάρβαρες, δηλαδή

απολίτιστες αρχές. Για να καταλάβουμε το θάρρος του Βίκο θα πρέπει να θυμόμαστε πως η πειραματική φυσική αποκαλείται Natural Philosophy ή Experimental Philosophy στην Αγγλία μέχρι την εποχή του Faraday, δηλαδή μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα.

Για να κάνει ακόμα πιο ξεκάθαρη την έλλειψη μεταφυσικής και συνεπώς ηθικής από το σύστημα γνώσης που πρότεινε η Νέα Φιλοσοφία, ο Βίκο ξαναγυρίζει στον Καρτέσιο και λέει πως στην ουσία η μεταφυσική του στηρίζεται στην ύλη και στους τυχαίους συνδυασμούς της. Η τοποθέτηση του θείου στην άλλη άκρη του μηχανισμού είναι παραπλανητική, λέει ο Βίκο, και γίνεται με στόχο να μπορέσει η φιλοσοφία να γίνει αποδεκτή από τους εκκλησιαστικούς κύκλους (*Αυτοβιογραφία*, σ.129). Αυτά λέγονται σε μια Νάπολη της οποίας οι άνθρωποι των γραμμάτων διακατέχονται από τη μανία της καρτεσιανής φιλοσοφίας.

«Επιστρέφοντας στη Νάπολη [το 1695 μετά από εννιάχρονη παραμονή με την οικογένεια Rocca] βρέθηκε», γράφει ο Βίκο για τον εαυτό του, «να είναι ξένος στο χώρο του, και βρήκε τη φυσική του Καρτέσιου να κυριαρχεί στο χώρο των μορφωμένων. Αυτή του Αριστοτέλη, από τις αλλαγές που είχε υποστεί από τους ανθρώπους των πανεπιστημίων είχε γίνει γελοία. Όσο για τη μεταφυσική, η οποία τον 16ο αιώνα είχε αναδείξει τόσους ανθρώπους και είχε προσφέρει τόσα στην ποίηση, ιστορία, και ρητορική ... τώρα είχε περιοριστεί στο χώρο των μοναστηριών. Όσο για τον Πλάτωνα, κάποια τυχαία αποσπάσματα του χρησιμοποιούνταν στη θέση παροιμιών, ή αναφέρονταν για να γελοιοποιηθεί η μνήμη των ανθρώπων της γνώσης. Η λογική των σχολαστικών είχε σχεδόν καταργηθεί και ο Ευκλείδης είχε πάρει τη θέση της. Η ιατρική, λόγω των συχνών αλλαγών στη φυσική, είχε καταρρεύσει σε ένα σκεπτικισμό, και οι γιατροί είχαν αρχίσει να μην μπορούν να εκφέρουν γνώμη γιατί δεν ήξεραν ποιο σύστημα ιδεών να εμπιστευθούν. Οι μεσαιωνικοί ερμηνευτές του νομικού συστήματος είχαν χάσει το σεβασμό που είχαν στον ακαδημαϊκό χώρο των πανεπιστημίων» (*Αυτοβιογραφία*, σ.132), και στην επόμενη σελίδα προσθέτει, μιλώντας για τον εαυτό του, πως «αντίθετα από τους ακαδημαϊκούς που παραμένουν ό,τι και αν συμβεί αυτόρεσκα στη δόξα τους και αγνοούν τελείως τους άλλους, αυτός παρακολουθεί ταπεινά την πορεία κάποιων δασκάλων που θαυμάζει για να μπορεί να διαμορφώσει γνώμη» (σ. 133). Η έμφαση στη συμπεριφορά και ιδιαίτερα στην ταπεινότητα είναι ένα θέμα αρχής για τον Βίκο και επαναλαμβάνεται σε κάθε ευκαιρία.

Στην απομόνωση που έχει επιλέξει διευρύνει τη θεωρία του κάνοντας πάλι χρήση του Πλάτωνα αλλά και του Τάκιτου. Του μεν γιατί ασχολείται με τους ανθρώπους όπως θα πρέπει να είναι και του άλλου γιατί ασχολείται με τους ανθρώπους όπως είναι (*Αυτοβιογραφία*, σ. 139). Οι δύο αυτές τάσεις του παρέχουν τη δυνατότητα να στηρίξει την άποψη ότι σε κάθε άτομο υπάρχουν δύο κατηγορίες γνώσης: η εσωτερική σοφία και η κοινή λογική. Οι δύο κλάδοι σοφίας διαμορφώνουν τον παγκόσμιο άνθρωπο στη θεωρία και στην πράξη (*Αυτοβιογραφία*, σ. 139). Η κάθε κατηγορία έχει τη δική της προσφορά στο σύνολο, δηλαδή στην Πολιτεία των Γραμμάτων.

Τα χαρακτηριστικά των πολιτών αυτής της πολιτείας περιγράφονται σε μια σειρά διαλέξεων που δίνει ο Βίκο κάθε χρόνο. Η πρώτη δόθηκε το 1699. Σε αυτή τη διάλεξη περιγράφει πώς οι άνθρωποι μπορούν να καλλιεργήσουν το θεϊκό κομμάτι μέσα τους. Αυτό επιτυγχάνεται καλλιεργώντας όλες τις ικανότητές τους. Η γνώση του εαυτού μας είναι το κίνητρο για την καλλιέργεια της γνώσης σε όλες τις μορφές της. Γιατί όπως ο θεός είναι ο νους των πάντων, έτσι και ο άνθρωπος νους γίνεται νους ενός κόσμου που έχει κατασκευάσει ο ίδιος («Οι Μέθοδοι», σ. 10). Συνεπώς ο Σωκράτης των πλατωνικών διαλόγων δεν κατέβασε τον ουρανό κάτω αλλά ανέβασε τον άνθρωπο στους ουραμούς, ελευθερώνοντάς μας από την άγνοια. Συνεπώς η μεγαλύτερη αμαρτία είναι η αδιαφορία προς τη γνώση. Στο στόχο του Βάκωνα “power over nature” ο Βίκο αντιπαραθέτει ως στόχο της γνώσης την ανάδειξη του θεϊκού μέρους του εαυτού μας, μάλλον την πραγμάτωση αυτού του στοιχείου, δηλαδή του θεϊκού. Η μάθηση, η διαδικασία κατάκτησης της γνώσης γίνεται μέσο πραγμάτωσης αυτού του στόχου.

Ο άνθρωπος γεννιέται για δύο πράγματα: για την αλήθεια και για την καλοσύνη. Αυτό παίρνει τη θέση του θεϊκού νόμου και άρα «Όποιος παραβιάζει το νόμο είναι ένοχος προδοσίας».

Στην 2η ομιλία του υποστηρίζει ότι ο κόσμος όλος είναι μια μεγάλη πόλη. Άρα όλοι είμαστε πολίτες και άρα ισότιμοι. Ο παγκόσμιος πολίτης του Βίκο έχει θνητό σώμα και αιώνια ψυχή. Και η λογική είναι ο κύριος οδηγός στη ζωή του. Την ευτυχία του την κατακτά ασκώντας την αρετή.

Ο πολίτης του Βίκο πρέπει να μπορεί να εκφράζεται καλά. Αυτό θα τον βοηθήσει να έρθει σε επαφή με το θείο μέσα του. Μια γλώσσα ακαλλιέργητη προδίδει το νου και φέρνει πρόβλημα στη επικοινωνία με τους άλλους. Αρετή, γνώση και ικανότητα έκφρασης είναι η λύση για την πρόληψη των αντιθέσεων. Γι’ αυτό ο άνθρωπος πρέπει να ξεκινά με τις γλώσσες, μετά με την ιστορία, για

να διδάσκεται με τα παραδείγματα, και τη ρητορική. Μετά ακολουθεί η άσκηση της λογικής με τη φυσική και στο τέλος, όταν είναι ικανός να κατανοήσει το όλον, ασχολείται με τη μεταφυσική.

Φιλοδοξία του Βίκο ήταν να ενώσει όλη τη γνώση, αυτή που αφορά τα ανθρώπινα και αυτή που αφορά τα θεία, σε μια παγκόσμια αρχή (*Αυτοβιογραφία*, σ.146).

Τρία στοιχεία συνοδεύουν τη διαδικασία της μάθησης κατά τον Βίκο: η γνώση, ή θέληση και η εξουσία ή δύναμη. Τα τρία αυτά διαμορφώνουν ένα όλον: τον νου. Η λογική είναι το μάτι του νου ενώ η αιώνια αλήθεια είναι το φως. Έτσι μεταφέρει ο Βίκο το μύθο ή την παραβολή της σπηλιάς στο εσωτερικό του κάθε ατόμου και τον συνδυάζει με το δόγμα της θείας χάρης.

Η κοινωνία, όπως και το άτομο, περνούν στάδια εξέλιξης με στόχο να δημιουργήσουν ή να αποκαλύψουν μέσα τους αυτό το φως. Το άτομο είναι μια πολιτεία. Εσωτερικεύει την πολιτεία.

Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΒΙΚΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΒΑΚΩΝΑ

Ο Βάκωνας, λέει ο Βίκο, μας αποδεικνύει τις ατέλειες των αρχαίων και μας δείχνει πώς μπορούμε να αυξήσουμε τη γνώση, βάζοντάς μας σε έναν αγώνα προόδου χωρίς τέλος. Μας υποδεικνύει πώς μπορούμε να έχουμε ένα συνεχώς ελλιπές σύστημα γνώσης και όχι πώς να θεραπεύσουμε τα κενά που έχει παρουσιάσει η ως τώρα εξέλιξη του πολιτισμού. Κατά τον Βίκο, κάθε ανθρώπινο σύστημα είναι ελλιπές γιατί είναι ανθρώπινης παραγωγής.

Και το πιο σημαντικό: Ο Βίκο βρίσκει αντιστοιχίες στην επιστήμη που περιγράφει η μεθοδολογία του Βάκωνα με αυτή των αντιπροσώπων μιας μεγάλης αυτοκρατορίας οι οποίοι, αφού έχουν τον έλεγχο των ανθρώπων, αρχίζουν να ξοδεύουν τεράστια ποσά για να κάνουν έργα που έρχονται σε αντίθεση με τη φύση, όπως για παράδειγμα να στρώσουν δρόμο στη θάλασσα ή να πάνε με πλοίο στο βουνό («Οι Μέθοδοι», σ. 19). Τα χαρακτηριστικά που αποδίδει ο Βίκο στην επιστήμη του Βάκωνα εμείς θα τα αποκαλούσαμε ιμπεριαλιστικά. Με αυτό το σχόλιο ερμηνεύεται από τον Βίκο το γνωστό *Power over Nature* που εμάς μας πήρε κάποιους αιώνες, μια Χιροσίμα και μια οικολογική καταστροφή άνευ προηγουμένου για να καταλάβουμε πως ήταν καταστροφικό.

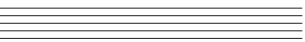
ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο έπος της εξέλιξης των επιστημών πολύ σπάνια αναφέρεται ο Βίκο. Αν και ο ίδιος είχε στείλει αντίγραφο του έργου του *De Nostri* στον ίδιο τον Νεύτωνα και ο Berkeley επισκέφτηκε το 1717 τη Νάπολη και είχε γνωρίσει ή σίγουρα ακούσει για τον Βίκο. Το ότι εμφανίζεται βέβαια στα έργα των ιστορικών και των ανθρωπολόγων είναι κατανοητό. Όμως επιρροές του Βίκο βρίσκομε σε λογοτέχνες. Ο Coleridge (1772-1834) ενθουσιάζεται με τη θεωρία του Βίκο για την ιστορία και για το ομηρικό έπος. Στις αρχές του 20ού αιώνα ο ενθουσιασμός του James Joyce για τον Βίκο είναι τέτοιος που στο έργο του *Finnegan's Wake* εμφανίζεται ο Βίκο και ως όνομα δρόμου αλλά και αντανάκλαται στην άποψη που έχει ο ήρωας για τον εαυτό του. «Το ιστορικό υποσυνείδητο του ήρωα είναι η ιστορική συνείδηση της φυλής» (*Αυτοβιογραφία*, σ. 98). Αλλά και στον *Οδυσσέα* ο ήρωας προσπαθεί να συναρμολογήσει σε κάτι που συνεχώς του ξεφεύγει το υποσυνείδητο του. Στον αγώνα αυτό της σύνθεσης η θεωρία του Βίκο δίνει αίσιο τέλος. Ο Βίκο είχε τη σιγουριά πως αυτή η σύνθεση του όλου στην εσωτερική σοφία του ατόμου είναι δυνατή και έτσι μπορεί ο καθένας να αναπαράγει έναν χώρο μέσα του, όπου θα είναι ο δημιουργός. Ο ήρωας του Joyce αγωνίζεται συνεχώς ενάντια στην αλλοτρίωση που τον απομακρύνει από το συλλογικό.

Πριν από τον Joyce, περίπου το 1814, ο Γερμανός συγγραφέας Chamisso, από τον κύκλο των ρομαντικών, εκδίδει τη νουβέλα που φέρει τον τίτλο *Peter Schlemihl*. Ο ήρωάς είναι ένας φτωχός νέος ο οποίος πουλάει τη σκιά του για ένα πορτοφόλι που παράγει συνεχώς λεφτά. Όμως το γεγονός ότι δεν έχει σκιά φέρνει επιπλοκές στις κοινωνικές του σχέσεις. Πώς μπορεί να κυκλοφορεί χωρίς σκιά! Τότε καταλαβαίνει πως έχασε κάτι πολύτιμο. Προσπαθεί να αλλάξει τη συμφωνία, αλλά δεν μπορεί. Η μόνη λύση που του μένει είναι να αφοσιωθεί σε μια επιστημονική μελέτη και να ακολουθήσει μια αποστολή στον Βόρειο Πόλο.

Στο πορτοφόλι που παράγει συνεχώς πλούτο και για το οποίο ο νεαρός ανταλλάσσει τη σκιά του είναι αναγνωρίσιμη η έννοια της συνεχούς προόδου και στην αφέλεια του Schlemihl κατά τη συνδιαλλαγή είναι αναγνωρίσιμη η αφέλεια των συγχρόνων του Βίκο και ίσως και της εποχής μας όσον αφορά τα επιτεύγματα της Νέας Φιλοσοφίας.

Η αλήθεια είναι ότι η στάση μας έχει διαφοροποιηθεί. Οι τρεις αιώνες εφαρμογής της επιστημονικής μεθόδου, ή της Νέας Φιλοσοφίας κατά Βάκω-

να, έχουν αποδείξει πως η Νέα Ατλαντίδα, δηλαδή η ουτοπική πολιτεία του Βάκωνα, σήμερα έχει τη μορφή μιας πολιτείας στην οποία τα προβλήματα που παράγει η εφαρμογή της επιστημονικής μεθόδου είναι πολύ πιο σοβαρά από αυτά που μπορεί να λύσει. Η συνειδητοποίηση του μεγέθους των προβλημάτων της οικολογίας, για παράδειγμα, δεν συμβαδίζει με την κριτική μας. Μοιάζει να μη μας πειράζει που έχουμε πουλήσει τη σκιά μας και προσπαθούμε να βρούμε τεχνικές που πρόχειρα θα καλύψουν την απώλειά της.

Αν πάρουμε ως ορόσημο της ρήξης στη σχέση του πλατύτερου κοινού με το μύθο της προόδου τη χρήση της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι το 1945, τότε θα διαπιστώσουμε πως κέντρο της κριτικής ήταν το συναίσθημα ευθύνης.

Η χρήση της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι έκανε το ζήτημα της ευθύνης θέμα συζήτησης όχι μόνο από ιστορικούς, φιλοσόφους και ενεργούς επιστήμονες αλλά και απλούς πολίτες. Ο Einstein προσπάθησε να απαντήσει στο ερώτημα «τι κάνω ως επιστήμονας;» συμμετέχοντας στην ίδρυση επιτροπών ειρήνης και ενάντια στη χρήση των πυρηνικών. Στο άρθρο του “Why socialism?”, που δημοσιεύθηκε στο πρώτο τεύχος του *Monthly Review* το 1949, ο Einstein περιγράφει την κρίση ως εξής:

«Όλο και περισσότεροι άνθρωποι τελευταία [1949] ισχυρίζονται πως η ανθρωπότητα περνάει μια κρίση, ότι η σταθερότητά της έχει επικίνδυνα τραυματιστεί. Είναι ένδειξη μιας τέτοιας κατάστασης ότι τα άτομα αισθάνονται αδιάφορα ή ακόμα και εχθρικά προς την ομάδα, μικρή ή μεγάλη, στην οποία ανήκουν. Για να διευκρινίσω τα προηγούμενα, επιτρέψτε μου να αναφερθώ σε μια προσωπική εμπειρία. Πρόσφατα συζητούσα με έναν έξυπνο και θετικά προδιατεθειμένο άνθρωπο την πιθανότητα ενός άλλου πολέμου, ο οποίος κατά τη γνώμη μου θα θέσει σε κίνδυνο την ύπαρξη του ανθρώπινου είδους, και πρόσθεσα πως μόνο ένας διεθνής οργανισμός θα μπορούσε να προσφέρει προστασία από αυτόν τον κίνδυνο. Οπότε ο επισκέπτης μου, πολύ ήρεμα και ψυχρά, απάντησε: “Μα γιατί είσθε τόσο ενάντια στην προοπτική της καταστροφής του ανθρώπινου είδους;”»

και προσθέτει ο Einstein

«είμαι σίγουρος πως έναν αιώνα πριν ή και λιγότερο δεν θα μπορούσε κανείς να κάνει μια τέτοια δήλωση τόσο εύκολα. Είναι η δήλωση ενός ανθρώπου που μάταια προσπάθησε να αποκτήσει μια εσωτερική ισορροπία και λίγο ως πολύ έχει χάσει και την ελπίδα να την αποκτήσει».⁴

Ο άνθρωπος αυτός θα μπορούσε να είναι ο γνωστός φυσικός Richard Feynman, ο οποίος κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του στην κατασκευή της

ατομικής βόμβας στο Los Alamos, στο γνωστό Manhattan Project, παίρνει το μάθημά του όσον αφορά την αίσθηση κοινωνικής ευθύνης από έναν άλλον γνωστό φυσικό, τον von Neuman. Ο von Neuman του δίδαξε πως δεν χρειάζεται να αισθάνεται ευθύνη για τον κόσμο. Αυτή η συζήτηση βοήθησε τον Feynman να αισθάνεται ευτυχής στην υπόλοιπη ζωή του. “It has made me a very happy man ever since”, λέει ο ίδιος.

Ο Einstein προτείνει ως λύση να προστεθεί στην επιστημονική κατάρτιση και η άσκηση στην ηθική. Γιατί η επιστήμη δεν μπορεί να δημιουργήσει σκοπούς. Η επιστήμη, λέει ο Einstein, είναι ένα μέσο.

Ο Feynman λύνει το πρόβλημα αδιαφορώντας για την ηθική υποχρέωση και συγκεντρώνοντας την ενέργειά του στο «να κάνει τη δουλειά του».

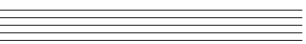
Το απόσπασμα που αφορά τον Feynman το έχω πάρει από μια ομιλία του ιστορικού των επιστημών Paul Forman το 1993, με τίτλο “Physics, Modernity, and our Flight from Responsibility”, στο Santa Fe.⁵ Η αναφορά στον όρο Modernity δηλώνει ότι ο λόφος στον οποίο στέκεται ο Paul Forman είναι ο λόγος που άνοιξε η μεταμοντέρνα τάση στο χώρο της διανόησης. Ο συγγραφέας στηρίζεται στις αναλύσεις του Zygmunt Bauman, ο οποίος χαρακτηρίζει το όλο εγχείρημα του μοντερνισμού μια γιγάντια άσκηση στην κατάργηση της προσωπικής ευθύνης.

Ακριβώς σε αυτόν το μηχανισμό, τον οποίο ο Einstein αλλά και ο ιστορικός Forman αφήνουν ανέγγιχτο, επεμβαίνει η θεωρία του Βίκο.

Ο Einstein στο προαναφερθέν κείμενο περιγράφει την επιστήμη ως ένα εργαλείο. Για τον Einstein η χρήση της εξαρτάται από την ηθική στάση των χειριστών. Η άποψη αυτή υποβόσκει και στο κείμενο του ιστορικού Paul Forman. Σε ένα άρθρο του στο περιοδικό *Isis* καλεί τους ιστορικούς και μέσω των ιστορικών τους διανοούμενους να πάρουν θέση και λειτουργήσουν με αίσθηση ευθύνης. Να αναλογισθούν τις ηθικές επιπτώσεις των ενεργειών τους.

Ο Βίκο στις αρχές του 18ου αιώνα διαβλέπει πως ο τρόπος μάθησης και έρευνας ο ίδιος πρέπει να εμπεριέχει την ηθική. Ασκούμενοι στη μέθοδο οι άνθρωποι θα ασκούνται συγχρόνως και στη φιλοσοφία που εμπεριέχει την απαραίτητη ηθική.

Ο Βίκο θέλει μια μέθοδο στην οποία το άτομο θα έχει συγχρόνως δύο ρόλους: του αρχιτέκτονα και του τεχνίτη. Ενώ η Νέα Ατλαντίδα του Βάκωνα θέλει απλούς τεχνίτες που κάνουν απλώς τη δουλειά τους. Η στάση του Feynman «κάνω τη δουλειά μου, άρα είμαι ευτυχής» είναι αποτέλεσμα όχι

μόνο μιας ατομικής στάσης, αλλά και μιας φιλοσοφίας και άρα μιας ηθικής, η οποία είναι ενσωματωμένη στο μηχανισμό της επιστήμης.

Η κριτική που ασκεί ο Βίκο στη Νέα Φιλοσοφία και ιδιαίτερα όταν μιλά για τη βακώνεια μέθοδο έχει να κάνει με τη θέση του ατόμου στη λειτουργία αυτού του μηχανισμού που εμείς αποκαλούμε επιστημονική μέθοδο. Εκ των πραγμάτων στη Νέα Ατλαντίδα το άτομο έχει το ρόλο του τεχνικού και όχι του υπεύθυνου ατόμου. Γιατί η υπευθυνότητα απαιτεί και την ηθική.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Ο Βίκο στην *Αυτοβιογραφία* του (σ. 118) αναφέρει πως ο επίσκοπος Rocca τον προσέλαβε ως δάσκαλο των ανεψιών του.

² Betty Dobbs, Margaret C. Jacob, *Newton and the Culture of Newtonianism*, Humanities Press, New Jersey 1995, σ. 65-85.

³ *The Autobiography of Giambattista Vico*, Translated from the Italian by Max Harold Fisch and Thomas Goddard Bergin. Ο Max Harold Fisch είναι ο συγγραφέας μιας εκτενούς εισαγωγής στο έργο και στη ζωή του Βίκο (σ. 48).

⁴ Les Levidow (ed.), *Radical Science*, Free Association Books London and Humanities Press International, inc., New Jersey 1986, σ. 215

⁵ Το απόσπασμα είναι από αντίγραφο της ομιλίας που μου έδωσε ο συγγραφέας. Ο τίτλος της ομιλίας: Paul Forman, *Physics, Modernity, and Our Flight from Responsibility*, Presented at the session in honor of S.S. Schweber, History of Science Society annual meeting, Santa Fe, 1993, Nov. 13.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Giambattista Vico, *On The Study Methods of Our Time*, trans.- introd. Elio Gianturco, with a translation of *The Academies and the Relation between Philosophy and Eloquence*, by Donald Phillip Verene, Cornell University Press, Ithaca and London, 1st published 1990, 2nd publication 1994.

Giambattista Vico, *The Autobiography of Giambattista Vico*, trans. from the Italian by Max Harold Fisch and Thomas Goddard Bergin, Cornell Paperbacks, Cornell University Press, Ithaca and London, London 1994.

Paul Forman, *Physics, Modernity, and Our Flight from Responsibility*, Presented at the session in honor of S.S. Schweber, History of Science Society annual meeting, Santa Fe, 1993 Nov. 13.

Levidow Les (ed.), *Radical Science*, Free Association Books London and Humanities Press International, inc., New Jersey 1986, σ. 215.

Κωνσταντίνος Δ. Σκορδούλης
Επιστημονική επιμέλεια

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ